O ODISEE NEÎMPLINITĂ: GH. VIZYINOS, *SINGURA CĂLĂTORIE DIN VIAȚA SA*

Margareta SFIRSCHI-LĂUDAT
Universitatea din București

Résumé : Dans sa nouvelle fantastique autobiographique *Le seul voyage de sa vie*, Georges Vizyinos, errant dans le monde depuis son enfance, projette son vécu sur son grand-père, en s'identifiant avec lui. Car son grand-père, un Georgis lui aussi, est une sorte d'imaginaire Ulysse populaire qui, bien que dès qu'il était encore un petit enfant voulait découvrir le monde, un seul et dernier voyage réussit à mener à son terme, celui rédempteur de l'âme : tous ses efforts et tentatives ont été détournés et accomplis par la grand-mère Hadjidéna, qui l'a remplacé partout. Métaphore de la vie et de la mort, le voyage symbolise ici également le chemin initiatique du narrateur enfant – Georgakis, homonyme de l'écrivain et du grand-père du récit –, le passage d'une classe d'âge à l'autre, une initiation aux mystères du monde et de la mort. L'Odyssée fictive du grand-père, qui franchit des paysages fabuleux de l'ancienne tradition mythique, ainsi que des légendes byzantines et des contes folkloriques, s'entremêle et se confond avec le voyage-*nostos* réel du petit-fils, vécu pourtant à travers le miroir des contes et des rêves.

Mots-clés : autobiographie, Ulysse, odyssée, voyage initiatique, *nostos*, mort, folklore, intertextualité
Cuvinte-cheie: autobiografie, Ulise, odisee, călătorie inițiatică, *nostos*, moarte, folclor, intertextualitate

Gheorghios Vizyinos (1849–1896), „un Dostoievski grec", precum îl numește mai târziu marele poet liric Anghelos Sikelianos, se numără printre întemeietorii nuvelisticii neogreceşti de inspiraţie realistă şi psihologică, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Poet mai întâi, iar mai apoi prozator de seamă, ori „povestitor poet", după descrierea ilustrului Palamas, el scrie însă doar opt nuvele propriu-zise, întrucât viaţa sa se curmă în chip tragic destul de timpuriu (la numai 47 de ani), răpus fiind de nebunie în ospiciul Dromokaiteion din preajma Athenei.

În toate povestirile sale – iar unele dintre acestea seamănă chiar cu adevărate miniaturi de romane –, scriitorul foloseşte naraţiunea la persoana I, anticipată uneori prin pronumele posesiv din titlu (*Το αμάρτημα της μητρός μου / Păcatul mamei mele, Ποιος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου / Cine a fost ucigaşul fratelui meu*), evocând cu melancolie lumea propriei copilării şi tinereţi, viaţa simplă şi aspră a familiei sale, tradiţiile şi credinţele populare din Thracia Orientală aflată sub stăpânire otomană, anii de pribegie și de studiu în străinătate. O autobiografie lirică, dar şi realistă,

dramatică, în care eroii protagoniști sunt el însuşi, mama şi surorile *(Păcatul mamei mele),* fratele ucis pe nedrept (*Cine a fost ucigaşul fratelui meu*), bunicul cel visător demasculinizat de o nevastă despotică și posesivă (*Το μόνον της ζωής του ταξείδιον / Singura călătorie din viaţa sa*), prieteni şi cunoscuţi (Pashalis din *Αι συνέπειαι της παλαιάς ιστορίας / Urmările unei vechi istorii* ori turcul rusofil din *Ο Μοσκώβ-Σελήμ / Moskov-Selim*), cei mai mulți întruchipând, de fapt, felurite măști ale scriitorului.

Potrivit spuselor criticului Panaghiotis Moullas din prefaţa ediţiei îngrijite de el – cuprinzând șase dintre cele mai reprezentative nuvele ale scriitorului –, opera lui Vizyinos este marcată hotărâtor „de o memorie matură, în stare să-şi compună propria «*Nekyia*», prin întoarcerea neîncetată la un trecut pecetluit de prezenţa morţii. O operă-invocație a morților: cimitirul familiei se oferă din plin unor astfel de retrospecții”[1]. Drept dovadă, chiar titlurile povestirilor sale ascund sau sugerează, de cele mai multe ori, o moarte: *Păcatul* mamei care şi-a omorât din greşeală pruncul, *Fratele* ucis, *Urmările* tragice ale unei iubiri, *Călătoria* cea de pe urmă a bunicului.

Astfel, în nuvela sa fantastică şi autobiografică *Singura călătorie din viaţa sa* (1884), Gheorghios Vizyinos, umblat încă de mic prin lumea largă (Constantinopol, Cipru, Germania, Anglia, Franţa), se identifică, printr-o dublă omonimie, atât cu naratorul copil, Gheorgakis, chemat să se întoarcă degrabă acasă de la Constantinopol, cât şi cu eroul reprezentat prin pronumele posesiv din titlu, bunicul muribund Gheorghis. De altminteri, scriitorul cosmopolit și-a petrecut o bună parte a vieţii departe de casă şi de patrie (aproape 20 de ani, stranie coincidență cu îndelunga absență a lui Ulise din Ithaca), studiind psihologia şi filosofia în Germania şi la Londra, inițiindu-se în curentele literare ale epocii și compunându-și o seamă dintre opere la Paris. Întreaga sa creație în proză este străbătută de nostalgia melancolică a unui Odysseus înstrăinat care, „tot năzuind ca și fumul măcar, sus spre cer, să-l zărească / din țara lui, numai moartea și-o cheamă (*ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι / ἦς γαίης, θανέειν ἱμείρεται...*)”[2], după aluzia intertextuală autoironică la versurile homerice în *Urmările unei vechi istorii*[3], scriere datând, pesemne, din aceeași perioadă.

Leitmotiv al eroului narator și un pretext, totodată, pentru o definiție a spiritului elen, versul duios al dorului de patrie care îl mistuie pe Ulise, ținut captiv în brațele nimfei Kalypso, este citat de trei ori în nuvela *Αι συνέπειαι της παλαιάς ιστορίας.* Prima dată, ca o critică glumeață venită din partea profesorului german,

[1] Παναγιώτης ΜΟΥΛΛΑΣ, „Το νεοελληνικό διήγημα και ο Γ.Μ. Βιζυηνός”, *in* Γεώργιος Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΣ, *Νεοελληνικά διηγήματα,* επιμ. Παν. Μουλλάς, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της „Εστίας”, 1996[5], pp. 17–136: […] *ό,τι σημαδεύει ανεξίτηλα τα διηγήματα του Βιζυηνού είναι μια μνήμη ώριμη να συνθέσει τη „Νέκυιά” της, επιστρέφοντας διαρκώς σ’ ένα παρελθόν σφραγισμένο με την παρουσία του θανάτου. Έργο-προσκλητήριο νεκρών: το οικογενειακό κοιμητήρι προσφέρεται πλουσιοπάροχα σε τέτοιες αναδρομές* (p. 85, traducerea noastră). Chiar dacă ediţiile menționate de noi folosesc notarea politonică antică, pentru coerența ortografică am ales să citățm toate textele din limba neogreacă unificându-le în sistemul monotonic actual, și anume, fără spirite și cu un singur tip de accent, cel ascuțit.

[2] HOMER, *Odysseia* I, 58–59 (traducere de Dan Slușanschi, București, Paideia, 1997).

[3] *Αι συνέπειαι της παλαιάς ιστορίας, in* Γ.Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΣ, *Νεοελληνικά διηγήματα,* p. 120. Pentru versiunea românească a operelor autorului, a se vedea Gheorghios VIZYINOS, *Singura călătorie din viaţa sa. Nuvele,* traducere din limba neogreacă de Elena Lazăr, Margareta Sfirschi-Lăudat, Claudiu Sfirschi-Lăudat, Amalia Zambeti, Bucureşti, Editura Omonia, 2006.

patolog renumit, filoelen și „foarte bun cunoscător al lui Homer (*ομηρομαθέστατος*)”[4], alăturând două elemente constitutive ale acestui *topos* național, și anume înstrăinarea de ținutul natal (*εις τα ξένα, ξενιτευθήτε*) și de limba maternă (*ένα ομόγλωσσόν σας, συμπατριώτης*), pe care le vom întâlni și la Seferis:

> *Αλλ' αυτό είναι το ελάττωμα όλων των φίλων μου Ελλήνων, – επρόσθεσεν είτα μειδιών –, από Οδυσσέως μέχρι της λογιότητός σου. Δεν ειμπορείτε ν' αποχωρισθήτε απ' αλλήλων. Δεν ειμπορείτε να λησμονήσητε ότι είσθε εις τα ξένα. Και όταν ξενιτευθήτε, όπου συναντήσετε ένα ομόγλωσσόν σας, ας είναι και από το έτερον άκρον του κόσμου, εκεί είναι ο συμπατριώτης, είναι τρόπον τινά η πατρίς σας. Και κάμνετε λοιπόν, καθώς λέτε, „χωριό", και απλώνετε την „κάπα" σας και κάθεσθε και τα λέτε, τα λέτε, τα λέτε από το πρωί ως το βράδυ. Και όταν τέλος πάντων βραδυάση, και επιστρέψετε εις τα σπίτια σας, τότε αν συμβή να μην είσθε σύνοικοι, κάθεσθε καθένας εις το άκρον του παραθύρου, ως ο „Οδούσσευς" εις την „ακτέεν πολουφλοϊσμπόϊο ταλάσσεες" „χιεμένος κάϊ καπνόν αποτρόοσκοντα νοεέζαϊ χεές γκάϊεες"* (p. 120).

> Dar ăsta-i năravul tuturor prietenilor mei greci, adăugă apoi zâmbind, de la Odiseu până la domnia-ta, care eşti un învăţat. Nu puteţi trăi despărţiţi unii de ceilalţi. Nu puteţi uita că vă aflaţi pe meleaguri străine. Iar când pribegiţi, dacă întâlniţi undeva vreunul de-un grai cu voi, fie el şi de la celălalt capăt al lumii, acela vă e simpatriotul, acolo este întrucâtva patria voastră. Şi faceţi, aşadar, cum ziceţi voi, „casă bună" împreună, şi vă aşterneţi „mantaua", şi vă puneţi la taifas, şi tăifăsuiţi, şi tăifăsuiţi, din zori şi până-n seară. Iar când, într-un sfârşit, se lasă seara şi vă întoarceţi la casele voastre, atuncea, de se întâmplă cumva să nu locuiţi în aceeaşi vecinătate, se aşază fiecare la marginea ferestrei, precum „Oddusseus" la „marginea mării cea mult vuitoare", „tânjind ca şi fumul măcar să zărească, din a sa glie spre cer ţâşnind" (pp. 113–114).

A doua ocurență, la numai câteva rânduri depărtare (p. 120), răstălmăcește ironic, tot prin ochii Apuseanului, noțiunile de vatră și de patrie, pe când ultima mențiune parodică (p. 133), un regret tragicomic într-o noapte de urgie lugubră, aparține scriitorului povestitor, făcând referire internă la primele două citări[5]:

---

[4] *Op. cit.,* p. 105 (*Urmările unei vechi istorii, in* Gheorghios VIZYINOS, *Singura călătorie din viața sa. Nuvele,* p. 96). De remarcat, totodată, analogia dintre cele două personaje care joacă rolul de mentor și îl îndrumă pe scriitorul narator în călătorii inițiatice, medicul din Göttingen, Herr H***, consilier al Curții și director de policlinică (răposat și el în planul extranarativ, *μακαρίτης τώρα,* după mărturisirea autorului), și bunicul Gheorghis, apropiați prin deosebita lor învățătură, așa cum sugerează atributele lor descriptive superlative, compuse după același tipar, dar provenind din registre stilistice diferite, potrivit spațiului cultural al fiecăruia: bătrânul profesor *ομηρομαθέστατος* (termen și formație de superlativ culte) față de bunicul *ο πλέον κοσμογυρισμένος και κοσμομαθής άνθρωπος* („omul cel mai umblat prin lume și cel mai învățat de pe pământ", forme populare: *Το μόνον της ζωής του ταξείδιον,* p. 170 / *Singura călătorie din viața sa,* p. 172), *cf.* și *infra,* n. 8.

[5] *Ibid.,* p. 133: *Η βροχή εμάστιζεν ακαταπαύστως τα παράθυρα˙ ο άνεμος εσύριζε λυσσωδώς απειλών ν' ανατίναξη την στέγην της οικίας˙ και από καιρού εις καιρόν επέπιπτε τόσον εξαφνικά, τόσον λάβρος κατά της καπνοδόχου, ώστε ο καπνός επέστρεφεν όλος διά της θερμάστρας, πληρών το δωμάτιον και τους οφθαλμούς μου. Και ενθυμούμην εγώ τότε μετά δακρύων το „ιέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι", του ομηρομαθούς ιατρού μου, και μετενόουν πικρώς, διότι τον παρήκουσα* („Ploaia şfichiuia

– Πάλιν η Κλάουσθαλ! ανέκραξεν ο αγαθός γέρων μετ' αδημονίας. Δεν αμφιβάλλω πως είσαι „χιέμενος καπνόν αποτρόοσκοντα νοεέζαϊ"! Χωρίς άλλο επιθυμείς να ιδής την καπνίζουσαν εστίαν του συμπατριώτου σου. Πήγαινε και θα μ' ενθυμηθής. Δεν χρειάζεσαι άλλον οδηγόν να τον εύρης. Όπου είναι μία καπνοδόχος αδιαλείπτως καπνίζουσα, κρούσε την θύραν. Εκεί κατοικεί ο συμπατριώτης σου. Ενθυμούμαι ένα Έλληνα συμφοιτητήν μας άλλοτε. Όσα εξωδεύαμεν εγώ και ο μακαρίτης αδελφός μου προς θέρμασιν του στομάχου, και δυστυχώς και της κεφαλής, δις τόσα εξώδευεν ο Έλλην, όπως διατηρή την θερμάστραν του δωματίου του αδιαλείπτως πεπυρακτωμένην (p. 120).

– Iarăşi Clausthal! strigă bătrânul cel cumsecade, scos din răbdări. Nu mă îndoiesc că tânjeşti „a zări şi fumul măcar spre cer ţâşnind"! Nici vorbă, doreşti să vezi vatra fumegândă a simpatriotului tău. Du-te şi-o să mă pomeneşti tu! N-ai nevoie de altă călăuză spre a-l găsi. Unde-o să dai de-un horn fumegând întruna, ciocăneşte la uşă: acolo locuieşte simpatriotul tău. – Mi-aduc aminte de-un grec, coleg cu noi pe vremea studenţiei. Cât iroseam eu şi răposatul meu frate spre a ne încălzi pântecele şi, din păcate, şi minţile, de două ori pe-atâta cheltuia grecul pentru a-şi ţine soba din odaia sa întruna încinsă (p. 114).

Acelaşi simţământ atât de specific grecesc răzbate, deopotrivă, din întreaga operă a lui Seferis, un alt pribeag al veacului XX. Jocul reminiscenţelor homerice caracterizează puternic atât romanul său *Έξι νύχτες στην Ακρόπολη / Şase nopţi pe Acropole*, cât şi poezia (*Μυθιστόρημα / Poveste legendară, Ο γυρισμός του ξενιτεμένου / Întoarcerea celui pribeag, Πάνω σ' έναν ξένο στίχο / Pe marginea unui stih străin, Ο Στράτης Θαλασσινός ανάμεσα στους αγάπανθους / Stratis corăbierul printre agapanţi* etc.). Mai mult chiar, în ultimele două poeme menţionate, compuse pe când Seferis se afla „împresurat de străinătate (*τριγυρισμένος από την ξενιτιά*)" la Londra (1931) sau exilat în Pretoria (1942), parafraza versului odiseic ajuns deja proverbial creează un raport de dublă intertextualitate prin autoreferire. Iar năluca marelui Ulise îi şopteşte senin poetului, ca un tată, în graiul străbun milenar[6]:

Και παρουσιάζεται μπροστά μου, πάλι και πάλι, το φάντασμα του Οδυσσέα, με μάτια κοκκινισμένα από του κυμάτου την αρμύρα

κι από το μεστωμένο πόθο να ξαναδεί τον καπνό που βγαίνει από τη ζεστασιά του σπιτιού του και το σκυλί του που γέρασε προσμένοντας στη θύρα.

Στέκεται μεγάλος, ψιθυρίζοντας ανάμεσα στ' ασπρισμένα του γένια, λόγια της γλώσσας μας, όπως τη μιλούσαν πριν τρεις χιλιάδες χρόνια. (*Πάνω σ' έναν ξένο στίχο,* vv. 7–9)[7]

---

fără-ncetare ferestrele, vântul şuiera turbat, ameninţând să spulbere acoperişul casei, şi, din când în când, se năpustea atât de năprasnic, atât de aprig asupra hornului, încât tot fumul se întorcea prin sobă, umplându-mi odaia şi ochii. Şi îmi aminteam eu atunci, printre lacrimi, acel «tânjind ca şi fumul măcar să zărească ţâşnind» al doctorului meu homerist şi amarnic mă căinam că nu-i dădusem ascultare", p. 129).

[6] *Cf.*, de pildă, David RICKS, *The shade of Homer. A Study in Modern Greek Poetry*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, pp. 119–180.

[7] Γιώργος ΣΕΦΕΡΗΣ, *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 2000[20]; în tălmăcirea românească: Ghiorghios SEFERIS, *Poezii*, în româneşte, cu o prefaţă de Aurel Rău, Editura Tineretului (*Cele mai frumoase poezii*), Bucureşti, 1965.

Și mi se arată în față iar și iar
năluca lui Odiseu cu ochii înroșiți
de sarea talazurilor
și de vastul lui dor de-a vedea din nou fumul
ce iese din căldura casei lui
și câinele îmbătrânit de așteptare în fața porții.
Măreț e-Odiseus murmurând în barba-i albită
cuvinte ale limbii noastre
așa cum se vorbea acum trei mii de ani. (*Pe un stih străin,* traducere de Aurel Rău, p. 66)

Το πρώτο πράγμα που έκανε ο θεός είναι το μακρινό ταξίδι·
εκείνο το σπίτι περιμένει
μ' ένα γαλάζιο καπνό
μ' ένα σκυλί γερασμένο
περιμένοντας για να ξεψυχήσει το γυρισμό. (*Ο Στράτης Θαλασσινός ανάμεσα στους αγάπανθους,* vv. 36–40)

Primul lucru făcut de Dumnezeu e îndepărtata călătorie;
și casa aceea care așteaptă
cu fumul ei albastru
și câinele îmbătrânit
pândind reîntoarcerea ca să-și poată da sufletul. (*Stratis corăbierul printre agapanți,* trad. Aurel Rău, p. 150)

În nuvela *Το μόνον της ζωής του ταξείδιον,* Gheorghios Vizyinos, aidoma unui Homer modern, narează o poveste în poveste, începând cu amintirea primei călătorii adevărate a autorului copil la Constantinopol şi cu ucenicia sa în „cinstita meserie" de croitor, la vârsta de zece ani, după ce rămăsese orfan de tată. Parcursul circular al povestirii se încheie tot cu o plecare, cât se poate de reală, singura călătorie pe care bunicul său a izbutit s-o ducă până la capăt, cea de pe urmă. Între aceste două hotare se desfăşoară o întreagă *Odisee* fantastică a celor doi eroi omonimi care ajung să se confunde, Gheorgakis şi Gheorghis. Nu întâmplător, regăsim aici ecouri și procedee compoziționale din cealaltă nuvelă a anului 1884, *Αι συνέπειαι της παλαιάς ιστορίας,* care, de fapt, deși anterioară, îi completează cronologic autobiografia: o ședere de studiu și ucenicie în Germania, o călătorie în inima Munților Harz, cutremurătoarea poveste de dragoste a lui Pashalis, ca o spovedanie, tot la persoana I, împletită cu istorisirea cadru a autorului-narator la persoana I a imperfectului narativ, o moarte îngemănată, a prietenului Pashalis și a iubitei acestuia, Clara, un bocet și o înmormântare, corespunzând simetric scenelor de sfârșit ale istoriei bunicului. De altminteri, aceeași schemă și tehnică narativă caracterizează și ultima sa nuvelă, *Moskov-Selim,* publicată în 1895, după internarea scriitorului în ospiciu (1892), cu un an înainte de trecerea sa în neființă.

Călătoriile plăsmuite ale personajului Gheorghis din *Singura călătorie din viața sa,* cutreierând tărâmuri fabuloase ale tradiției mitice antice, dar şi ale legendelor bizantine şi basmelor populare, înflăcărează imaginația nepotului, care își socoate

bunicul *ο πλέον κοσμογυρισμένος και κοσμομαθής άνθρωπος*[8] („omul cel mai umblat prin lume și cel mai învăţat de pe pământ"). El îl zugrăvește asemenea unui adevărat Odysseus care, prin multele-i peregrinări (epitetul compus *ο πλέον κοσμογυρισμένος* aflându-se în deplină concordanță cu descrierea homerică *ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη*), și-a câștigat cunoașterea (adjectivul compus *ο πλέον κοσμομαθής,* cu varianta *ο πλέον πολύπειρος* în alte două locuri, evocând versul epic *πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,* dar și, de bună seamă, atributul caracteristic eroului mult iscusit – *πολύτροπος*)[9]:

> *Ταύτα πάντα μοι τα διηγείτο ο πάππος μου, και μοι τα διηγείτο ωσάν να είχον συμβή χθες ακόμη, ωσάν να συνέβαινον ανά πάσαν στιγμήν εις τον κόσμον. Ενθυμούμαι δ' έτι και σήμερον με πόσην παιδικήν υπερηφάνειαν εισήλθον πρώτην φοράν εις την πόλιν ως νεοσύλλεκτος του „εσναφίου" των ραπτών, αναλογιζόμενος, ότι μετά τινας ημέρας θα εξήλαυνον εκ της δι' ης επεζοπόρουν τώρα πύλης, εν θριάμβω συνοδεύων την ωραιοτέραν βασιλοπούλαν εις το χωρίον μου. Και τούτο μοι το υπέδειξεν ο παππούς. Και επειδή ο παππούς ήτο δι' εμέ ο πλέον κοσμογυρισμένος και κοσμομαθής άνθρωπος, επίστευον τους λόγους του μέχρι κεραίας* (p. 170).

> Toate acestea mi le povestea bunicul, şi mi le povestea de parcă se petrecuseră mai ieri, de parcă se întâmplau în lume cu fiece clipă. Îmi amintesc, dar, şi astăzi, cu câtă fudulie copilărească am intrat pentru prima oară în Cetate, ca boboc al „isnafului" croitorilor, închipuindu-mi că, după câteva zile, pe aceeaşi poartă, prin care acum treceam pe jos, aveam să ies călare, însoţind cu surle şi trâmbiţe în satul meu pe cea mai frumoasă fată de împărat. Iar gândul

[8] Participiu compus răspândit în limba vorbită, *κοσμογυρισμένος* pare construit pe baza corespondentului participial mult mai comun *τριγυρισμένος*, un derivat expresiv de la verbul *τριγυρίζω*, ingenios întrebuințat de Seferis în poemul *Πάνω σ' έναν ξένο στίχο*, v. 6, *τριγυρισμένος από την ξενιτιά* „împresurat de străinătate", cu un sens echivoc, reflexiv și pasiv deopotrivă, și cu o conotație metaforică aparte. Al doilea adjectiv, *κοσμομαθής*, poate fi o creație lexicală proprie a lui Vizyinos, după modelul primului epitet, *κοσμογυρισμένος*, având structura compușilor determinativi, de tipul *πολυμαθής*, sau obiectivi, precum *ομηρομαθής, νομομαθής* etc., înlocuit mai departe în nuvelă cu sinonimul *πολύπειρος*, întocmai ca într-un tipar formular epic. Compusul antic *πολύπειρος* este atestat încă de la Parmenides și îi caracterizează, îndeobște, pe cei bătrâni și înțelepți, precum Nestor, bunăoară. Platon alătură deseori cele două calități, *πολυμάθεια* și *πολυπειρία,* iar Aristophanes folosește adjectivul cu înțelesul de *σοφός* (*Lys.* 1109). Descrierea învățăturii bunicului coincide, totodată, cu viziunea sapiențială asupra omului umblat prin lume din *Septuaginta, Cartea Înţelepciunii lui Isus, Fiul lui Sirah (Ecclesiasticul*):

> 9 *Ἀνὴρ πεπλανημένος ἔγνω πολλά, καὶ ὁ πολύπειρος ἐκδιηγήσεται σύνεσιν·*
> 10 *ὃς οὐκ ἐπειράθη, ὀλίγα οἶδεν, ὁ δὲ πεπλανημένος πληθυνεῖ πανουργίαν.*
> 11 *πολλὰ ἑώρακα ἐν τῇ ἀποπλανήσει μου, καὶ πλείονα τῶν λόγων μου σύνεσίς μου·* (*Ecclesiasticus sive Siracides* 34.9–11)

> 9 Omul umblat, multe a învăţat, iar cel trecut prin multe vorbeşte înţelept.
> 10 Omul puţin încercat ştie puţine lucruri, dar cel umblat e doldora de pricepere.
> 11 Multe am văzut în umbletele mele şi-am învăţat din ele mai mult decât aş putea povesti (traducere Bartolomeu V. Anania).

[9] *Odysseia* I, 1–3: *Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ / πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε· / πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω*.

> ăsta tot bunicul mi l-a strecurat în minte. Și, întrucât bunicul era în ochii mei omul cel mai umblat prin lume și cel mai învățat de pe pământ, dădeam crezare orbește spuselor lui (*Singura călătorie din viața sa,* p. 172).

Ca o formulă epică tipică, expresia care îl asemuie pe bunicul Gheorghis cu un nou Ulise se repetă în trei momente cheie ale nuvelei, într-o corespondență intertextuală deosebit de semnificativă: mai întâi, în pasajul tocmai citat (p. 170), la sfârșitul primei povești din nuvelă, cea a fecioarei de împărat care se îndrăgostește strașnic de croitoraș, când povestitorul ne mărturisește că istorisirea dinainte, relatată de el atât de viu ca o trăire proprie și întărită prin anafora verbului cunoașterii (*Εγνώριζον πολύ καλά ότι [...]. Εγνώριζον πως [...],* p. 168 / „Cunoșteam prea bine faptul că [...]. Cunoșteam că [...]", p. 169), aparține, de fapt, bunicului; apoi, după o primă dezamăgire, înaintea călătoriei inițiatice de întoarcere acasă (p. 178), iar ultima ocurență, tot în urma unei deziluzii, culminează cu destăinuirea de pe urmă a bătrânului, adevărata lui poveste, cea care va zgudui credința lui Gheorgakis în atotcunoașterea acestuia dobândită colindând pământul în lung și-n lat (*το μέγεθος της ανεξαντλήτου κοσμογνωσίας αυτού,* pp. 190–191, „uriașa și nesecătuita lui cunoaștere a lumii"). Drumul înapoi al nepotului către propria Ithaca se încheie cu înțelegerea vieții și a morții, cu aflarea înțelepciunii așadar, potrivit versurilor lui Kavafis (*Ιθάκη,* 1911): *Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα, / ήδη θα το κατάλαβες η Ιθάκες τί σημαίνουν* („Așa-nțelept cum ai ajuns, hârșit în toate, / Vei înțelege ce înseamnă o Itacă", traducere de Ștefan Bezdechi[10]).

Inspirată, probabil, din basmul Fraţilor Grimm, povestea croitoraşului îndrăgostit de fata de împărat este adaptată folclorului grecesc, în care prinţesa este fermecată de cântecul dulce al tânărului, după modelul poemei cretane a lui Erotokritos, iar croitoraşul cel ştrengar, pus la încercare de împărat, cucereşte mâna fetei prin măiestria sa, isprăvind peste noapte de cusut „patruzeci de veşminte de mireasă, fără ac şi aţă", ajutat de Nereidele tradiţiei populare, de o Zână cu plete de aur și de un alai de patruzeci de zânișoare cu veşminte albe (*Το μόνον της ζωής του ταξείδιον,* pp. 168–170). Folosirea predilectă a simbolismului sacru și magic al numeralului patruzeci în proza sa, alături de valoarea hiperbolică mai comună[11], poate reprezenta o altă inovație a „poetului național al Thraciei", „ο εθνικός της Θράκης ποιητής", cum este renumit Vizyinos în epocă, foarte preocupat de datinile, baladele, cântecele și legendele locale, îndeletnicindu-se cu alcătuirea unor studii și culegeri de folclor chiar înainte de a lua avânt cercetarea sistematică întreprinsă de părintele etnografiei grecești moderne, Nikolaos Politis, la sfârșitul veacului al XIX-lea

[10] Ștefan BEZDECHI, *Antologia poeziei grecești 1800–1930,* Cluj, Tipografia „Cartea Românească" (*Symposion*), 1939, p. 92: K. KAVAFI, *Itaca*.

[11] Numărul patruzeci pare a fi învestit cu o semnificație aparte de către autor: astfel, patruzeci de bobi socotește mama în sita țigăncii ghicitoare din nuvela *Cine a fost ucigașul fratelui meu;* patruzeci de zile și nopți trebuie să stea înaintea Sfântului Altar Annio, sora bolnavă din *Păcatul mamei mele,* pentru a scăpa de duhurile rele care, chipurile, se înstăpâniseră asupra ei, iar tot după patruzeci de zile, cât ține lăuzia mamei, este strivită în somn, din greșeală, prima fată; patruzeci de cufere numără scriitorul narator de pe puntea vaporului, în povestirea *Între Pireu și Neapole*.

și în zorii celui următor, sub influența mișcării ideologice și culturale de renaștere a neamului[12].

Perioada uceniciei lui Gheorgakis la Constantinopol are toate trăsăturile unei iniţieri premature a copilului în tainele sufletului şi ale dragostei, prin desele drumuri făcute „în odăile vrăjite şi îmbălsămate ale haremului Sultanei-Mamă" din palatul de pe malul Bosforului: o altă ispravă născocită și înfrumusețată de fantezia eroului, care, în speranța adeveririi făgăduințelor bunicului, străbătea înfricoșat și tulburat labirintul somptuos al haremului, condus de un arap cumplit, mai-marele eunucilor, sub o rafală de „hohote de râs, şi glume grosolane, şi ocări necuviincioase" din partea odaliscelor Sultanei, spre a ajunge în iatacul prinţesei, cum își închipuia el, întocmai ca într-un ritual de fertilitate (p. 171).

Dar şi această experienţă imaginară insuflată tot de bunic, ca o evadare din aspra realitate fadă și monotonă, va fi demitizată de tovarăşii de ucenicie ai băiatului, care rup vraja și-i dezvăluie batjocoritor cruda identitate a vocii duioase și ispititoare din spatele dulapului rotitor, aparţinând, pare-se, celui mai bătrîn eunuc din palat. Acest prim *qui pro quo* legat de genul personajelor (masculin/feminin) va fi urmat, mai târziu, în oglindă (feminin/masculin), de destăinuirea istoriei tragice a botezării bunicului Gheorghis, la naștere, drept Gheorghia și a deghizării lui în straie de fată până la vârsta de zece ani, spre a nu fi luat cu de-a sila de otomani și turcit ca ienicer (pp. 173–174)[13]:

> *Ότι δεν εξαναπάτησα εις το χαρέμι εννοείται αφ' εαυτού. Διότι όσον και αν εθλιβόμην, αναλογιζόμενος, ότι η βασιλοπούλα μου τήκεται όπισθεν του στρογγυλού ερμαρίου παρά τας όχθας του Βοσπόρου, άλλο τόσον δεν εκαταλάμβανα, διατί δεν έστελνε τέλος πάντων τον πατέρα να με ζητήση δια σύζυγόν της, όπως έκαμαν όλαις οι βασιλοπούλαις που εγνώρισεν ο πάππος μου.*
>
> *Μετά την θλιβεράν εκείνην απογοήτευσιν, η αηδής και ανιαρά μονοτονία του πρακτικού βίου, αι δυσχέριαι του αρχαρίου περί τα στοιχεία της τέχνης, μοι εφαίνοντο δύο και τρεις φοράς βαρύτεραι. Υπό το βάρος αυτών ήρχισα να καχεκτώ και να μαραίνωμαι καθειργμένος εκεί, εντός του Τσαρσίου της Σταμπούλ όπισθεν των σιδηρών πυλών του Κεμπετσή-Χανίου, προς τους μολυβδοσκεπείς του οποίου θόλους ανέπεμπον ο δυστυχής τώρα ουχί πλέον θελκτικούς ήχους ερωτικών ασμάτων αλλά τους κλαυθμούς και οδυρμούς παιδικής, καρδιοβόρου νοσταλγίας!*

Că n-am mai călcat vreodată în harem este de la sine înțeles. Căci, oricât mă necăjeam la gândul că prinţesa mea se topește de dor dinapoia dulapului

[12] *Cf.* Παν. ΜΟΥΛΛΑΣ, *op. cit.*, îndeosebi pp. 55–60. Scriitorul iscălește, totodată, articolul enciclopedic despre cetatea natală „Βιζύη", de epocă medievală, în care cuprinde prețioase informații istorice și culturale, în Ν.Γ. Πολίτης (επιμ.), *Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικόν,* τ. Β΄, Μπαρτ και Χιρστ, Αθήνησι Μάιος 1890–Νοέμβριος 1891, pp. 883–884: a se vedea, bunăoară, Θανάσης Β. ΚΟΥΓΚΟΥΛΟΣ, *Η αναπαράσταση του γενέθλιου τόπου στα διηγήματα του Γ.Μ. Βιζυηνού,* Granada, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, *Series de Estudios Neogriegos 1*, 2020, mai ales pp. 25–33.

[13] O dramă asemănătoare pătimește și ciudatul turc Moskov-Selim din nuvela cu același nume, pe care mama sa l-a crescut în harem ca pe-o adevărată fiică până ce a împlinit doisprezece ani, din prea multă dragoste și din dorul de a avea o fată.

celui rotund de pe malul Bosforului, tot nu pricepeam de ce nu-l trimitea, până la urmă, pe tată-său să mă ceară de bărbat pentru ea, așa cum făcuseră toate fetele de împărat pe care le cunoscuse bunicul meu.

După acea amară dezamăgire, monotonia scârbavnică şi searbădă a vieţii practice, neajunsurile celui novice în rudimentele meşteşugului îmi păreau chiar de două-trei ori mai apăsătoare. Sub povara lor, am început să mă sfrijesc şi să mă ofilesc, întemniţat acolo, înăuntrul Bazarului din Stambul, dinapoia porţilor de fier ale Hanului Kebeçi, către ale cărui bolţi plumbuite îmi înălţam de-acum, nefericitul de mine, nu sonurile fermecate ale unor romanţe de-amor, ci vaierele și tânguirile unui dor copilăresc ce-mi rodea inima (p. 176)!

Cu toate aceste dezmințiri, băiatul este încă pe deplin încredinţat de cunoaşterea absolută a bunicului Gheorghis, *ο πλέον κοσμογυρισμένος, ο πλέον πολύπειρος άνθρωπος,* „omul cel mai umblat prin lume, omul cel mai încercat”, şi trăieşte în continuare realitatea prin prisma iluziilor şi a visului, după cum ne lămurește mai departe autorul matur cu mâhnire și subtilă autoironie, sporind și mai mult intensitatea clipei descoperirii adevărului și subliniind, totodată, fluiditatea conturului unor astfel de categorii:

– Βλέπετε, με όλα τα παθήματά μου, την βασιλοπούλαν δεν την έβγαλα ακόμη από το κεφάλι· και τούτο, διότι, ως είπον, είχον απόλυτον εμπιστοσύνην εις τους λόγους του παππού. Αυτός ήτο δι' εμέ ο πλέον κοσμογυρισμένος, ο πλέον πολύπειρος άνθρωπος. Και εάν δεν έβαζα καμμίαν βασιλοπούλα εις το χέρι εδώ, εντός της Πόλεως, ο παππούς θα με ωδήγει επί τέλους, πού ευρίσκονται αυταίς οι βασιλοπούλαις, πού ερωτεύονται τόσον εύκολα με τα ραφτάκια. Διότι, δεν είναι δυνατόν, ο παππούς πρέπει να ταις είδε, πρέπει να ταις ηξεύρη·ίσως ίσως και θα ερωτεύθηκε ο ίδιος με καμμιάν, αν και δεν ήτο ο καϋμένος ούτε ράπτης, ούτε τραγουδιστής περίφημος (pp. 175–176).

– Vedeţi bine, cu toate pătimirile mele, pe fecioara de împărat nu mi-o scosesem încă din minte; şi aceasta întrucât, după cum am spus, aveam o încredere deplină în spusele bunicului. El era, în ochii mei, omul cel mai umblat prin lume, omul cel mai încercat. Şi, dacă nu puneam mâna pe nicio fată de împărat aicea, înlăuntrul Cetăţii, bunicul avea să mă călăuzească, la urma urmei, acolo unde se găsesc prinţesele acelea care se înamorează într-atât de uşor de croitoraşi. Căci, nu-i cu putinţă, bunicul trebuie să le fi văzut, trebuie să le ştie; se prea poate să se fi şi îndrăgostit el însuşi de vreuna, chiar dacă nu era, bietul de el, nici croitor, nici cântăreţ vestit (p. 178).

Aşa încât tot bunicul îl va salva şi din această stare de descumpănire și deznădejde, chemându-l acasă spre a-l iniţia în taina supremă a morţii. Întoarcerea nepotului în satul natal este pusă sub semnul concepţiei populare de origine biblică a morţii văzute ca luptă cu îngerul[14], precum şi al superstiţiei potrivit căreia ochii defunctului rămân deschişi de dorul unei persoane dragi sau sufletul lui nu-şi poate

[14] Asemenea lui Iacob, binecuvântat de Dumnezeu cu numele de *Israel* după biruință, în *Geneza* 32.24–29.

lua zborul, dacă nu îi este îndeplinită dorința de pe urmă (pp. 178–180). Dar această luptă metaforică este înțeleasă de copil în sensul propriu și concret, deviată de amintirea trântelor înscenate în joacă de bunic, când el se proclama întotdeauna învins şi-l declara solemn pe băiat „pehlivanul" său, adică „luptătorul de profesie pe care paşalele îl întreţin îndeobşte spre a fi gata să se bată cu oricine s-ar făli că este cel mai puternic din ţară" (p. 179).

Digresiunea legată de credința în rătăcirea sufletului „gemând și tânguindu-se pe buzele celui care trage să moară" (pp. 181–182), neputându-se desprinde de trup din pricina neîndeplinirii dorinței de pe urmă, precedă, ca o „Nekyia" populară, întoarcerea băiatului acasă, la căpătâiul bunicului muribund. Imaginea sufletelor care stau de vorbă în lumea de dincolo se întemeiază pe un arhetip antic – reinterpretat însă în lumina spiritului creștin comun –, amintind mai cu seamă de așa-numita „a doua *Nekyia*" din ultima rapsodie a *Odysseiei*, vv. 1–204, episod imitat deopotrivă de Seferis în poemul *Regele din Asini*[15]. Analogia cu simbolistica scenei epice a cetei duhurilor peţitorilor mânate de Hermes în Hades – „chițăind" precum liliecii –, acolo unde își împărtășesc pătimirile și veștile despre cei apropiați[16], este sugerată chiar de verbul onomatopoetic *γογγύζω,* care ne duce cu gândul la homericul *τρίζειν* și la sefericul *τσιρίζω*:

> *Το βέβαιον είναι, ότι η αποδημούσα ψυχή εφ' όσον έχει ακόμη επιθυμίαν τινά ανεκπλήρωτον, δεν δύναται ν' αποσπασθή του ξένου πλέον αυτή σώματος και αναχωρήση, αλλά τριγυρίζει γογγύζουσα και παραπονουμένη επί των χειλέων του ψυχορραγούντος·*
>
> […] *Η ψυχή, η ανιπταμένη εν μέσω των ευχών και των ευλογιών των, υπάγει εκεί, όπου ευρίσκονται τα προαποθανόντα μέλη της οικογενείας. Ο αποχωρισμός λοιπόν ούτος ο μερικός, είναι γενική συνάντησις μετά των ψυχών εκείνων, είναι έμμεσος προς τους νεκρούς συγκοινωνία των ζώντων. Η αποδημούσα ψυχή θα ευρεθή μετ' ολίγον εν τω μέσω των φιλτάτων αυτών εις τας υπερκοσμίους χώρας,*

[15] Mai ales versurile 5-8 ale *Odysseiei* XXIV, vezi ΣΕΦΕΡΗΣ, *op. cit.*, *Ο βασιλιάς της Ασίνης,* vv. 37, 56–58: *κι η ψυχή που γύρεψε τσιρίζοντας τον κάτω κόσμο […]. / κι από το βάθος της σπηλιάς μια νυχτερίδα τρομαγμένη / χτύπησε πάνω στο φως σαν τη σαΐτα πάνω στο σκουτάρι: / „Ἀσίνην τε Ἀσίνην τε…". Να 'ταν αυτή ο βασιλιάς της Ασίνης* […] („și sufletul care caută c-un răcnet lumea de jos […]. / și din adâncul peșterii un liliac speriat / se lovi de lumină ca săgeata de scut: / «*și Asini... și Asini...*» Să fi fost regele din Asini […]", trad. Aurel Rău, pp. 138, 139).

[16] A se vedea *Odysseia* XXIV, 1–10: *Ἑρμῆς δὲ ψυχὰς Κυλλήνιος ἐξεκαλεῖτο / ἀνδρῶν μνηστήρων· ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶ / καλὴν χρυσείην, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει, / ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει· / τῇ ῥ' ἄγε κινήσας, ταὶ δὲ τρίζουσαι ἕποντο. / ὡς δ' ὅτε νυκτερίδες μυχῷ ἄντρου θεσπεσίοιο / τρίζουσαι ποτέονται, ἐπεί κέ τις ἀποπέσῃσιν ὁρμαθοῦ ἐκ πέτρης, ἁνά τ' ἀλλήλῃσιν ἔχονται, / ὣς αἱ τετριγυῖαι ἅμ' ἤϊσαν· ἦρχε δ' ἄρα σφιν / Ἑρμείας* […] („Apoi Hermes a chemat lângă sine, Cyllenios, toate / Duhurile peţitorilor: în mâna-i dreaptă nuiaua / Scumpă-o avea, cea de aur, cu care el genele-nchide / Oamenilor, când dorește, sau iarăși din somn îi deșteaptă. / El îi mâna tot cu ea, iară ei, chițăind, îl urmară. / Astfel precum liliecii din funduri de peșteri cu duhuri / Zboară-mprejur, chițăind, când vreunul din ei se prăvale / De pe vreun colț de la stânca pe unde se-ațin laolaltă, / Tot așa, ele, grămadă, mergeau împreună sub mâna / Zeului Hermes […]", trad. D. Sluşanschi), precum și vv. 203–204 *ὣς οἱ μὲν τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους ἀγόρευον, / ἑσταότ' εἰν Ἄΐδαο δόμοισ', ὑπὸ κεύθεσι γαίης* („Astfel grăiau între ei, prefirând împreună acestea / Stând laolaltă în casa lui Hades, cea subpământeană", trad. D. Sluşanschi).

και θα περικυκλωθή υπ' αυτών ερωτωμένη, εάν είδε, και πώς είδε τους επί γης αγαπητούς των (pp. 179–180).

Lucru neîndoios este că, atâta vreme cât încă mai are vreo dorinţă neîmplinită, sufletul care se săvârşeşte din viaţă nu poate să se desprindă de trupul de-acum străin lui şi să-şi ia zborul, ci se-nvârte gemând şi tânguindu-se pe buzele celui care trage să moară [...].

[...] sufletul care-şi ia zborul în mijlocul rugăciunilor şi al blagoslovirilor lor purcede într-acolo unde se află membrii familiei răposaţi mai înainte. Această despărţire parţială înseamnă, aşadar, întâlnirea generală cu sufletele acelea, înseamnă o comuniune indirectă a celor vii cu morţii. Sufletul ce se duce se va găsi curând, pe tărâmul de dincolo, în mijlocul celor preascumpi lui şi va fi înconjurat de aceştia cu întrebări, dacă a văzut şi cum i-a văzut pe dragii lor de pe pământ (pp. 181–183).

Întrepătrunsă cu firul povestirii copilului, expunerea cu valoare generală, cvasi-teoretică și obiectivă a scriitorului narator despre călătoria metafizică a sufletului înaripat – un alt indiciu în descifrarea tâlcurilor din titlu – are rolul de a pregăti, în fapt, deznodământul odiseii bunicului și ultima icoană a nuvelei, zborul luminos al sufletului său înălțându-se la cer spre împlinirea singurei sale călătorii adevărate, sub privirea încremenită și neputincioasă a bunicii:

Βαθεία ειρήνη εβασίλευεν επί της μορφής του. Μία υπερκόσμιος αίγλη, εν είδει μειδιάματος βαθμηδόν αποσβεννυμένου έπαιζε με τα χαρακτηριστικά του προσώπου του.

Η γιαγιά με τας χείρας θηλυκωμένας περί τα γόνατά της, με το απελπισμένον της βλέμμα απλανές, επί της όψεως του παππού, εκάθητο ωχρά, βωβή, ακίνητος ως απολιθωμένη παρά το πλευρόν του. Η ταλαίπωρος! Τί δεν θα έδιδεν όπως τον εμποδίση από τούτο το ταξείδιον! Διότι το μειδίαμα του παππού ήτον η λάμψις, ην έσυρεν οπίσω της η προς ουρανόν αποδημούσα ψυχή του.

Διότι ο καϋμένος ο παππούς συνεπλήρωνε αληθώς τώρα „το μόνον της ζωής του ταξείδιον"! (p. 201)

O pace adâncă domnea pe chipul lui. O licărire de dincolo de lume, aidoma unui surâs ce se stinge uşor-uşor, îi juca pe liniile feţei.

Cu mâinile încleştate pe genunchi, cu privirea-i pustie înţepenită pe chipul bunicului, bunica îi şedea alături, palidă, mută, încremenită ca o stană de piatră. Sărmana de ea! Ce n-ar fi dat să-l împiedice de la călătoria aceasta! Căci surâsul bunicului era sclipirea pe care o lăsa în urma sa sufletu-i, luând calea cerului.

Întrucât bunicul, bietul de el, îşi împlinea acum, cu adevărat, „singura călătorie din viaţa sa"! (p. 207).

Ca un adevărat *nostos,* înspăimântătoarea călătorie fantastică de la Constantinopol acasă (*το φανταστικόν εκείνο ταξείδιον,* p. 181), în miezul nopții, bântuită de halucinaţii, de năluciri şi de fantoma bunicului deja mort și devenit strigoi – presimțiri care anticipă priveghiul, prohodul şi chiar înmormântarea lui –, îl va conduce pe

băiat spre demitologizarea finală a figurii bunicului prin dezminţirea naivă a basmelor acestuia. Întrucât, la capătul drumului, Gheorgakis află drama adevărată a bunicului Gheorghis: deşi încă de mic copil îşi dorise să cutreiere lumea, toate încercările şi strădaniile sale fuseseră zădărnicite şi împlinite, în fapt, de bunica Hrousi, care i s-a substituit pretutindeni, căpătând de aceea şi supranumele Hagidena, titlu onorific primit în urma hagialâcului ei la Sfântul Mormânt, în locul bunicului. Raportul răsturnat dintre cei doi soţi se datorează tocmai identităţii ambigue a lui Gheorghis-Gheorghia, care, din pricina schimbării bruşte a statutului său biologic şi social la o vârstă atât de fragedă, când a fost dat de bărbat copilei Hrousi, nu şi-a putut asuma întru totul niciodată noua condiţie, chiar dacă naturală[17]:

> *– Διες εδώ, με λέγει, Γεωργιά, από σήμερα και να πάγη είσαι „Γεώργης", είσαι αγόρι· από αύριο και να πάγη είσαι άνδρας, ο άνδρας της Χρουσής, που παίζετε κάθε μέρα ταις κούκλαις και τα πεντόβολα.*
>
> *Αυτό ήταν όλο κι όλο, που με είπε, και μ' εφόρεσε τ' αγορίστικα ρούχα.*
>
> *Την άλλη την ημέρα, ψυχή μου, ήλθαν τα βιολιά και τα λαγούτα, και μ' επήραν στην εκκλησιά, και μ' εστεφάνωσαν με την γιαγιά σου* [...]. *Μ' επάνδρεψαν λοιπόν „εν πομπή και παρατάξει" και έτσι, ψυχή μου, αντί να με πάρη κανένας Γιανίτσαρος – μ' επήρεν η γιαγιά σου* (p. 195).

> – Ia ascultă, Gheorghiţo, de azi înainte eşti „Gheorghe", eşti băiat; de mâine-ncolo eşti bărbat, bărbatul Chrousei, cea cu care te joci toată ziua cu păpuşile şi cu arşicele.
>
> Aceasta a fost tot-tot ce mi-a spus şi m-a îmbrăcat în straie băieţeşti.
>
> A doua zi, sufleţelule, au sosit cu viori şi cu-alăute, m-au luat la biserică şi mă cununară cu bunică-ta [...]. M-au însurat, aşadar, „cu mare alai şi fală" şi-astfel, sufleţelule, în loc să mă ia vreun ienicer... mă luă bunică-ta (p. 201).

Amintind de scena regăsirii dintre Ulise şi bietul său tată în livada casei (*Odysseia* XXIV, 220–238), întâlnirea celor doi eroi din înaltul acropolei trace a Bairei, cu ziduri pelasgice şi clădiri turceşti, transformă – printr-o spovedanie zguduitoare şi nevinovată – toată *Odiseea* bunicului în simple mituri şi legende aflate din gura propriei lui bunici (pp. 192–193), astfel încât rolurile ajung să se confunde şi să se inverseze din nou. Cel care a colindat şi a cunoscut lumea, împlinind visul

[17] Această criză de identitate este surprinsă şi de ambivalenţa figurii lui Gheorghis (*Αι λέξεις μοι ενεποίησαν παράξενον εντύπωσιν. Ο παππούς εκράτει εις τας χείρας του γυναικείον εργόχειρον· και – μ' όλον το λεβέντικόν του ανάστημα – το επιμελώς εξουρισμένον πρόσωπον, ο φιλαρέσκως επί των ορίων του άνω χείλους ψαλιδισμένος μύσταξ, η όλη της μορφής του έκφρασις μοι εφάνη την στιγμήν εκείνην ενέχουσα πολύ το θηλυπρεπές και γυναικείον,* p. 194 / „Cuvintele lui îmi strecurară în suflet un simţământ ciudat. Bunicul ţinea în mână un lucru de femeie. Şi – cu toată statura lui voinicească –, faţa grijuliu bărbierită, mustaţa tunsă cu dichis pe marginea buzei de sus, întreaga sa înfăţişare mi-a apărut în clipa aceea ca având ceva foarte mulieratic şi feminin", p. 199), precum şi de meditaţia lui asupra privilegiului justei autoreprezentări şi al cunoaşterii de sine căpătate prin deschiderea spre lume şi prin lărgirea orizontului, ceea ce oferă, de fapt, şi aventura drumului kavafic (*Εσείς ζήτε σε χρυσούς καιρούς τώρα, σε χρυσούς καιρούς! ταξιδεύετε σ' ό,τι ώρα θέλετε, σ' όποια χώρα θέλετε. Και το κάτω κάτω, ψυχή μου, ξέρετε τί είστε,* p. 194 / „Voi trăiţi acum vremuri de aur, da, vremuri de aur! Călătoriţi oricând doriţi, în orice ţară doriţi. Şi, la urma urmei, sufleţelule, ştiţi ce sunteţi", p. 200).

călătoriilor bunicului, îmbogățit de-acum cu propriile povești minunate, se dovedește a fi, de fapt, nepotul Gheorgakis (*Αλλ' οπωσδήποτε επέστρεφον και εγώ από το μακρότερον – μετά τον Άγιον Τάφον – ταξείδιον, από την Πόλιν. Είχον ιδεί τόσα και τόσα πράγματα. Ενόμιζον λοιπόν, ότι έφερον μετ' εμαυτού αφηγητικήν ύλην, ικανήν να ενασχολήση επί τινας τουλάχιστον ημέρας την προσοχήν, αν ουχί τον θαυμασμόν του γέροντος,* p. 190 / „Însă şi eu mă-ntorceam, oricum, din cea mai îndepărtată călătorie – după Sfântul Mormânt –, din Cetate. Văzusem atâtea şi-atâtea lucruri. Socoteam, aşadar, că aduceam cu mine o tolbă plină de poveşti, îndeajuns să câştige, măcar pentru câteva zile, luarea-aminte, dacă nu admiraţia bătrânului", p. 195[18]), pe când bătrânul Gheorghis apare înfățișat în chipul unui artizan, împletindu-i ciorapi nevestei tiranice, și al unui rapsod popular totodată, întâmpinându-și nepotul cu un distih de dragoste în stilul cântecelelor cu care croitorașul din povestea de început își vrăjea prințesele:

> *Εκεί επάνω λοιπόν, εις το υψηλότατον μέρος της ακροπόλεως, έσπευσα ν' αναβώ, κ' εκεί, επί της συνήθους, της γνωστής αυτού θέσεως, είδον τον παππούν καθήμενον εις τον ήλιον με την κουλοροειδή αυτού „σερβέταν" περί την κεφαλήν, με το λευκότατον αυτού εσώβρακον. Το τσόχινόν του σαλιβάριον, δεν τω επέτρεπε η γιαγιά να το φορέση ει μη μόνον κατά τας εορτάς και την ημέραν του ονόματός της. Εις τας χείρας του εκράτει ο παππούς μίαν κάλτσαν – της γιαγιάς υποθέτω – πλέκων αυτήν με μεγάλας πυξίνας βελόνας, τας οποίας τόσον επιτηδείως ήξευρε να κατασκευάζη και να χειρίζηται. Επί μίαν στιγμήν ενόμισα ότι ονειρεύομαι ακόμη.*
>
> *Αλλ' υπό τους σπεύδοντας πόδας μου κυλιόμενα τα χαλίκια και τα χώματα του ανωφερούς εδάφους προεκάλεσαν την προσοχήν του γέροντος. Μόλις εσήκωσε το βλέμμα από του εργοχείρου του και με ανεγνώρισε:*
>
> *Γεωργάκη μου, ποιάν αγαπάς*
> *κι ολημερής την τραγουδάς;*

[18] Se cuvine să remarcăm, încă o dată, relația de intertextualitate cu poemul kavafic *Ithaca* intermediată de modelul homeric (*πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω*), îndeosebi cu a doua strofă:

> *Να εύχεσαι να 'ναι μακρύς ο δρόμος.*
> *Πολλά τα καλοκαιρινά πρωιά να είναι*
> *που με τί ευχαρίστηση, με τί χαρά*
> *θα μπαίνεις σε λιμένας πρωτοϊδωμένους·*
> *να σταματήσεις σ' εμπορεία Φοινικικά,*
> *[...]*
> *σε πόλεις αιγυπτιακές πολλές να πας,*
> *να μάθεις και να μάθεις απ' τους σπουδασμένους.*
>
> Dorește-ți drumul cât mai lung să-ți fie.
> Să fie multe diminețile de vară
> Când, plin de bucurie și-ncântare,
> Vei ancora în porturi neștiute.
> Să zăbovești prin târguri feniciene
> […]
> Să poposești în multe orașe din Egipt,
> De la-nțelepții lor să-nveți iară și iară (traducere de Elena Lazăr, p. 117).

Αυτό ήτο το δίστιχον, δι' ού με υπεδέχετο πάντοτε με ανοικτάς τας αγκάλας ο αγαθώτατος γέρων.

Αυτό δεν ήτο πλέον απάτη. Δεν ήτο φάντασμα. Ο παππούλης εβρόντηξε τον άγγελον χαμαί και την „εσκαπούλισεν"! – εσκέφθην κατ' εμαυτόν –. Τί χαρά! Τί αγαλλίασις!

– Επήγες εις την Πόλη, ψυχή μου, είπεν ο παππούς, όταν ετελείωσαν αι περιπτύξεις και τα φιλήματα, και εστέγνωσαν τα δάκρυά μου. Επήγες εις την Πόλη. Είδες πολύν κόσμον!

– Ναι, παππού. Είδα την Συληβριά με το Παραπόρτι αψηλά αψηλά και με κάτι μύλους που έχουν φτερά και γυρίζουν με τον άνεμο! (p. 188)

Acolo sus, aşadar, în colţul cel mai înalt al acropolei, am dat zor să urc, iar acolo, pe locul lui obişnuit, binecunoscut, l-am zărit pe bunicul aşezat la soare, cu „saricul" lui încolăcit în jurul creştetului, cu iţarii lui albi ca neaua. – Şalvarii de postav, bunica nu-i îngăduia să-i poarte decât la sărbători şi când era ziua ei de nume. – Bunicul ţinea în mâini un ciorap – al bunicii, presupun – şi-l împletea cu nişte igliţe mari din lemn de cimişir, pe care cu atâta meşteşug se pricepea a le făuri şi mânui. Preţ de-o clipă, am crezut că încă mai visam.

Însă, sub paşii mei grăbiţi, pietrişul şi colbul ce se rostogoleau stârniră luarea-aminte a bătrânului. De cum îşi ridică privirea de la lucrul său, mă şi recunoscu:

Gheorghiţă dragă, pe cin' iubeşti,
De ziua-ntreagă o doineşti?

Cu distihul acesta mă întâmpina mereu, cu braţele deschise, preabunul bătrân.

Asta nu mai era o amăgire. Nu era o nălucă. Bunicuţul l-a doborât pe înger la pământ şi-a scăpat „basma curată"! – m-am gândit în sinea mea. – Ce mai bucurie! Fericire mare!...

– Ai fost în Cetate, sufleţelule, zise bunicul, când am isprăvit cu îmbrăţişările şi cu sărutatul şi mi s-au zvântat lacrimile. Ai fost în Cetate! Multă lume ai văzut!

– Da, bunicule. Am văzut Silivria cu Portiţa ei, sus de tot, şi cu nişte mori care au aripi şi se învârt odată cu vântul! (pp. 192–193).

Legătura metaforică dintre meșteșugul țeserii, al împletitului, al coaserii sau însăilării și cântul sau creația poetică are, de bună seamă, rădăcini mitice străvechi. Noțiunile de rapsod, rapsodie și text se întemeiază etimologic pe această reprezentare artizanală a iscusinței poetului cântăreț încă din eposul și lirica arhaice[19]. La Vizyinos, întrepătrunderea subtilă dintre cele două arte se regăsește într-un poem

[19] Din bibliografia foarte bogată asupra acestui subiect, menționăm doar, orientativ, studiul lui Jesper Svenbro, *La Parole et le marbre. Aux origines de la poétique grecque*, Lund, Studentlitteratur, 1976, mai cu seamă pp. 44–45 și 186–212, iar, pentru numeroasele semnificații ale mitului țesăturii în lumea antică, John Scheid & Jesper Svenbro, *Le métier de Zeus: mythe du tissage et du tissu dans le monde gréco-romain*, Paris, La Découverte, 1994. Vrednică de observat este și asemănarea cu basmul croitorașului Fraților Grimm, care își inventează povestea de vitejie țesând-o pe un brâu.

autoironic din tinerețe (*Η τέχνη μου*) și a fost remarcată pe drept de critici[20]. Totodată, asemenea unui autentic bard popular, autorul a introdus în literatura neoelenă și a cultivat specia baladei în primele culegeri poetice publicate sub influența poeziei germane (precum *Ο Κόδρος, Ο τελευταίος Παλαιολόγος / Ultimul Paleolog*), traducând prin *βάλλισμα* termenul corespondent francez „*ballade*" (provenit, prin intermediarul latinesc *ballare,* de la verbul *βάλλειν,* cu sensul „a dansa" atestat de derivatul *βαλλίζειν*). Pe deasupra, după ce a semnat articolul referitor la baladă (*„Βαλλιστικόν άσμα"*) din *Dicționarul Enciclopedic* coordonat de N.G. Politis, Vizyinos a inclus bogate tălmăciri proprii din literatura apuseană, cât și exemple din folclorul grecesc într-un studiu extins închinat acestei forme de poezie populară (*Ανά τον Ελικώνα, Βαλλίσματα,* 1894).

Strâns înrudit cu tema măiestriei cântecului și a povestirii, motivul artizanal străbate astfel întreaga nuvelă *Singura călătorie din viața sa*, iar cele două personaje centrale stăpânesc deopotrivă amândouă meșteșugurile. Mai mult, scriitorul amplifică metafora meșterului la nivel cosmic prin alegoria etiologică a Dumnezeului Croitor imaginată de micul Gheorgakis (pp. 174–175), sub forma parodiei unui mit popular cosmogonic ori, mai degrabă, a unei fabule, dacă ținem seama de concluzia moralizatoare cu care se încheie[21]:

> *Διότι ενθυμούμαι πολύ καλά, ότι κατά το ενδόμυχον εκείνο πείσμα μου ήρχισα να μεμψιμοιρώ και να ελέγχω πικρότατα αυτόν τον Θεόν, διότι έσχε την πρωτοβουλίαν να ράψη ιδίαις χερσίν τον περίφημον εκείνον δερμάτινον χιτώνα περί την γυμνότητα της Εύας και να δώση τοιουτοτρόπως αρχήν και γένεσιν εις το των ραπτών επάγγελμα. Εάν ήμην εγώ Θεός, έλεγον κατ' εμαυτόν, θα την άφινα την Εύα μου καθώς την είχα πλάσει. Τί θα μ' έβλαπτεν τάχατες η καϋμένη, γυμνή καθώς ήτο; Θαρρώ μάλιστα, πως θα ήτο και ωραιοτέρα. Έπειτα, ενόσω είχε την γυναίκα εις τον Παράδεισον, ήγουν εις το σπίτι του ο „μαστρο-Θεός", την άφινε γυμνήν· όταν όμως απεφάσισε να την φορτώση δια παντός εις τον „γιακάν" του δυστυχούς Αδάμ, να την εβγάλη εις τον κόσμον, τότε την επροίκισε*

[20] Despre substratul folcloric al întregii scrieri vizyinene, a se vedea, de pildă, ΜΟΥΛΛΑΣ, *op. cit.*, pp. 55–60, precum și afirmația sa privind importanța temei vestimentației la autorul nostru, corelate cu multiple alte semnificații sugerate de stihurile poemului meșterului creator, p. 101, n. 1:

> ***Η τέχνη μου***
> *Ραφτάκι μ' ήθελ' άλλοτες η τύχη –*
> *Γιατί να ντροπιασθώ και να τ' αρνούμαι;*
> *'Λησμόνησα τα ράμματα, την πήχη,*
> *μα την ιδέα της τέχνης την 'θυμούμαι.*
>
> ***A mea artă***
> Croitoraș soarta mă vruse altădată –
> De ce să o dezmint, s-arăt sfială?
> Uitat-am coții și a lor croială,
> Dar încă mi-amintesc ideea de-artă (traducerea noastră).

[21] Pentru o perspectivă de ansamblu asupra dimensiunii fantasticului și a universului naiv al copilăriei în opera lui Vizyinos, trebuie avut în vedere și un alt aspect foarte semnificativ al personalității sale complexe, acela de pedagog (a se vedea, de pildă, studiul său *Das Kinderspiel in Bezug auf Psychologie und Paedagogik* / *Το παιχνίδι υπό έποψη ψυχολογική και παιδαγωγική*, Leizig, 1881) și de creator iscusit de ficțiune pentru copii (poezii și basme).

και μ' ένα στολίδι. Δεν βλέπεις τί κακόν έχει κάμει; Ίδρυσε με τα ίδιά του χέρια το κακοδαιμονέστατον „εσνάφι" των ραπτών, καταδικάσας με να κάθημαι εδώ σταυροποδητός και εσκυμμένος από πρωΐας μέχρι βαθυτάτης νυκτός, και ίδρυσε την κακίστην συνήθειαν, να προικίζουν οι πατέρες τας θυγατέρας των, όχι μ' εσωτερικάς αρετάς, ενόσω τας έχουν εις τους οίκους των, αλλά μ' εξωτερικήν πολυτέλειαν, όταν τας φορτώνουν εις την ράχην των γαμβρών των.

„Căci îmi amintesc foarte bine cum, în acea înciudare lăuntrică, m-am pornit să mă văicăresc şi să-l muştruluiesc tare amarnic pe însuşi Dumnezeu, întrucât i-a venit ideea să coasă cu propriile-i mâini acea faimoasă tunică de piele în jurul goliciunii Evei şi să dea astfel fiinţă meseriei de croitor, aducând-o pe lume. Dacă aş fi fost eu Dumnezeu, îmi spuneam în sinea mea, aş fi lăsat-o pe Eva aşa cum o plăsmuisem. Cu ce mi-ar fi stricat oare, sărmana de ea, goală precum era? Ba chiar îmi închipui că ar fi fost şi mai frumoasă. Apoi, câtă vreme avea „meşterul Dumnezeu" femeia în Rai, adică la el acasă, o lăsa goală; când însă a hotărât să i-o pună în „cârcă", pentru vecie, nefericitului Adam, să o scoată în lume, atunci a înzestrat-o şi cu o podoabă. Nu vezi ce rău a făcut? A întemeiat cu propriile-i mâini isnaful tare nenorocit al croitorilor, osândindu-mă să stau aici cu picioarele încrucişate şi cocârjat de dimineaţă până-n toiul nopţii, şi a statornicit cel mai rău năravi, anume ca taţii să-şi înzestreze fiicele, nu cu virtuţi lăuntrice, atâta vreme cât le ţin în casa lor, ci cu fast exterior, atunci când le încarcă în spinarea ginerilor lor" (pp. 176–177).

Paradigma mitică a vălului Penelopei este însă răsturnată: resemnându-se, bunicul povestitor rămâne croitor în locul bunicii, de la care împrumută, odată cu materialul de împletit, şi materia istoriilor despre călătoriile ei, în vreme ce Hagidena renunţă la îndeletnicirile femeieşti şi îşi însuşeşte statutul social al bărbatului, întorcându-se din perindările prin lume cu o desagă plină de poveşti miraculoase. La rândul său, croitorașul de la început, „care cântă atât de frumos" (p. 169) ca şi zânele măiestre ce-i ţes rochiile de mireasă fermecate (p. 170), îşi asumă repovestirile bunicului, brodându-le cu propriile subiecte şi născociri inspirate din basmele auzite, şi preia astfel rolul de autor-călător, jurându-se comic în sinea sa, în cele din urmă, să nu mai pună mâna vreodată pe ac, ca o muiere (*Αλλά λοιπόν αι κακουχίαι και τα βάσανα, όσα υπέστην, και όσα έμελλον να υποστώ, με την γλυκείαν ελπίδα, να επιστρέψω ποτέ εις το χωρίον με μίαν βασιλοπούλαν εις το πλευρόν μου, επήγαινεν εις τα χαμένα; επήγαν δια τίποτε; Καλά, παππού! Αν με διης και σύ ποτε να ξαναπιάσω βελόνι, πες πως είμαι θηλυκός και δεν το ξεύρω!* – p. 200 / „Va să zică, suferinţele şi chinurile, câte-am îndurat şi câte aş mai fi avut încă de-îndurat, cu dulcea nădejde c-o să mă întorc odată şi-odată în sat cu o fată de împărat la dreapta-mi, se duceau pe apa sâmbetei? Au fost în van? Prea bine, bunicule! De-ai să mă mai vezi tu vreodată că mai pun mâna pe ac, să-mi spui că-s muiere şi n-o ştiam!", p. 206):

Εγνώριζον πολύ καλά ότι „οι βασιλοπούλαις" έχουν εξαιρετικήν τινα αδυναμίαν εις τα ραφτόπουλα, μάλιστα, όταν αυτά ηξεύρουν να τραγουδούν τους επαίνους των θελγήτρων αυτών, ενώ ράπτουν τα „βλατιά", με τα οποία στολίζουσι τα κάλλη των. […] Το ραφτόπουλο είναι εν γένει ειρηνικός άνθρωπος. Και επειδή τα καταφέρει καλλίτερα όταν ψάλλη, παρά όταν ομιλή,

αποκρίνεται προς τον βασιλέα τραγουδιστά τραγουδιστά και του λέγει, πως είναι άξιο και δυνατό –

„να ράψη τα νυφιάτικα χωρίς ραφή και ράμμα”[22] (pp. 168, 169).

Cunoşteam prea bine faptul că „fetele de împărat” au o slăbiciune aparte pentru croitoraşi, mai cu seamă atunci când aceştia ştiu să cânte slavă farmecelor lor, în vreme ce le cos „borangicurile” cu care ele îşi împodobesc nurii. […] Croitoraşul este, îndeobşte, om paşnic. Şi, întrucât războieşte mai bine cu viersul decât cu vorba, îi răspunde împăratului printr-un cântec-cântecel şi-i spune că este vrednic şi-n putere:

„straie de nuntă să coasă, fără ac şi aţă” (pp. 169, 170).

Το ραφτόπουλο κόφτει και η νεράιδες ράφτουν· και ράφτουν και τραγουδούν και αστεΐζονται και πειράζουν το ραφτόπουλο καμμιά φορά τόσον ερωτότροπα, τόσον γαργαλιστικά, που αν δεν ήτον η μητέρα τους εκεί κοντά, θα του έπαιρναν τον νου του χωρίς άλλο. Μα η χρυσόμαλλη Νεράιδα ταις προσέχει, ταις οδηγεί και ταις παρακινεί, και τελειώνουν τα νυφιάτικα, πριν ή λαλήσ' ο πετεινός, πριν έβγ' ο ήλιος (p. 170).

Croitoraşul taie cu foarfeca şi zânele cos; şi cos, şi cântă, şi şuguiesc, şi-l tachinează câteodată pe croitoraş atât de galeş, atât de ademenitor încât, de n-ar fi fost mama lor acolo-n preajmă, fără doar şi poate că i-ar fi răpit minţile. Însă Zâna cu părul de aur le veghează, le îndrumă şi le îmboldeşte, şi isprăvesc rochiile de mireasă înainte de cântatul cocoşului, până să răsară soarele (p. 171).

Întocmai ca în eposul homeric, cele două odisei paralele, cea a bunicului, închipuită, și cea a băiatului, pendulând la granița dintre ficțiune și realitatea metamorfozată, deopotrivă, de imaginația sa, fac parte dintr-o singură Odisee adevărată, a vieții și a operei lui Vizyinos. În dialogul dintre cei doi eroi (pp. 188–199), ca într-un cântec întrețesut de aezi, se suprapun și se ciocnesc două lumi, cele două planuri strâns unite ale vieții. Nepotul completează de fiecare dată descrierile bunicului – cât se poate de veridice, dar aparținând unor ținuturi fabuloase – cu o experiență proprie, un loc vizitat de el cu adevărat, zugrăvit însă cu tușe exaltate, supranaturale, și tăgăduit, de aceea, de fantezia bătrânului. Sub forma unor întrebări și răspunsuri repetitive care introduc, fiecare, câte un *exemplum,* într-un grai viu colorat cu idiomatisme redând vorbirea dialectală a bunicului Gheorghis, sunt înșirate și înfățișate, într-un prezent atemporal, tărâmuri fermecate ale miturilor și paradoxologiei antice ori medievale, plăsmuiri fantastice ale credinţei populare, snoave păstrate în tradiţia colectivă, dar și așezări istorice vestite prin minunățiile lor. Astfel, într-un *crescendo* afectiv și geografic, care se înalță spre cer, pierzându-se în zarea conturată de arătătorul bunicului, din înaltul colinei pe care stă deseori cocoțat, spre a scăpa de „sinaxarele” nevesti-sii, se perindă dinaintea noastră etapele uluitoare ale parcursului împletit de cei doi meșteri povestitori, aidoma unei întreceri de rapsozi:

1. Călătoriei pe mare a copilului la Constantinopol, cu caicul, trecând prin Selybria (sau Selymbria, după numele antic al așezării din Thracia răsăriteană, pe

[22] Răspunsul croitorașului este cântat în stihul politic tradițional, decapentasilab, și reunește, printr-o *figura etymologica,* trei termeni aparținând aceluiași radical, verbul *ράπτω* („a coase”) și substantivele înrudite *ραφή* („cusătură”) și *ράμμα* („ață”), procedeu foarte îndrăgit în cântecele populare.

ţărmul Mării Marmara), cetatea cu mori înaripate învârtite de vânt, îi este contrapusă de bunic Ţara Căpcânilor (*Σκυλοκέφαλοι*), în care soarele coace pâinea – un *adynaton* folcloric desemnând figurat un ţinut îndepărtat şi neprimitor, precum ţările de la capătul lumii cunoscute, India, Etiopia, Africa în genere. În *Istoriile* sale, Herodot[23] pomeneşte Oamenii-cu-cap-de-câine (*οἱ κυνοκέφαλοι*) printre alte făpturi sălbatice şi fiare nemaivăzute din Libya, alături de Oamenii-fără-cap (*οἱ ἀκέφαλοι*), cu un ochi în mijlocul pieptului, monştri care se regăsesc, mai apoi, şi în *Romanul lui Alexandru cel Mare* (*οἱ Σκυνοκέφαλοι*)[24], apărând în versiunea românească a *Alexandriei* şi cu numele sârbesc de *Psoglavi* şi confundându-se cu alte neamuri fantastice, cum sunt Arimaspii[25]. Asemenea altor creaturi înspăimântătoare homerice, precum Lestrigonii, Cyclopii, Skylla, Kerberos, rude ale căpcăunilor şi balaurilor din basmele româneşti, ei erau reprezentaţi, totodată, şi în chip de canibali.

– Ας τ' αυτά! Είπεν ο παππούς. Επέρασες από την χώρα, που ψήν' ο ήλιος το ψωμί; Και είδες τους Σκυλοκεφάλους;

– Όχι, παππού! Δεν τους είδα. Πού είναι αυτοί οι Σκυλοκέφαλοι;

– Νά, κομμάτι παρ' εδώ από την χώρα, που ψήν' ο ήλιος το ψωμί. Είπεν ο παππούς, σημειών το „παρ' εδώ" εις τον ορίζοντα δια δεικτικής χειρονομίας, ως κάμνουν οι γεωγράφοι, όσοι επεσκέφθησαν τα μέρη περί ων διδάσκουσι.

– Απ' εμπρός είναι άνθρωποι, εξηκολούθησεν ο παππούς, και από πίσω σκύλοι. Απ' εμπρός μιλούν και από πίσω γαυγίζουνε. Απ' εμπρός σε καλοπιάνουν και από πίσω σε τρώνε! Γι' αυτό, ψυχή μου, καλλίτερα που δεν επήγες.

– Ω! βέβαια καλλίτερα! είπον εγώ. Καλλίτερα που δεν μ' έφαγαν κι επήγα στην Πόλη με το καΐκι. Να ιδής δα, παππού, και την θάλασσα! Έτσι ώς πάνου γεμάτη νερό! και μέσα στο νερό τα καΐκια. Φσσσσσσσ! Φσσσσσσσ περπατούν με τα πανιά φουσκωμένα! (pp. 188–189)

– Lasă astea! zise bunicul. Ai trecut prin ţara unde soarele coace pâinea? Şi i-ai văzut pe Oamenii-cu-cap-de-câine?

– Nu, bunicule! Nu i-am văzut. Unde sunt aceşti Oameni-cu-cap-de-câine?

– Uite, cam pe-aicea, dincolo de ţara unde soarele coace pâinea, spuse bunicul, însemnând „pe-aicea" în zare cu arătătorul, aşa cum fac toţi geografii când dau lămuriri despre meleagurile văzute de ei.

– Din faţă sunt oameni – a urmat bunicul –, iar din spate câini. Din faţă vorbesc, iar din spate latră. Din faţă te iau cu binişorul, iar din spate te mănâncă! De-aia, sufleţelule, mai bine că nu te-ai dus acolo.

[23] HERODOTOS, *Historiae* 4, 191, 4: *Καὶ γὰρ οἱ ὄφιες οἱ ὑπερμεγάθεες καὶ οἱ λέοντες κατὰ τούτους εἰσὶ καὶ οἱ ἐλέφαντές τε καὶ ἄρκτοι καὶ ἀσπίδες τε καὶ ὄνοι οἱ τὰ κέρεα ἔχοντες καὶ οἱ κυνοκέφαλοι καὶ οἱ ἀκέφαλοι οἱ ἐν τοῖσι στήθεσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ὡς δὴ λέγονταί γε ὑπὸ Λιβύων, καὶ οἱ ἄγριοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἄγριαι καὶ ἄλλα πλήθεϊ πολλὰ θηρία κατάψευστα.*

[24] PSEUDO-KALLISTHENES, 76.1.1 *Περὶ ὅταν ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τοὺς Σκυνοκεφάλους: Καὶ ἦλθεν εἰς τὸν τόπον τῶν Σκυνοκεφάλων. Καὶ αὐτοὶ οἱ Σκυνοκέφαλοι, ὅλον τὸ κορμίν τους ἔναι ἀνθρώπινον καὶ τὸ κεφάλι τους ἔναι σκύλινον· καὶ ἡ φωνή τους ἐλάλουν ἀνθρωπινά, καὶ ἄλλην φορὰν βαβίζουν ὡσὰν σκύλοι.* În culegerea de tradiţii folclorice a renumitului etnograf N.G. Politis sunt atestate şi alte legende ale acestor oameni monstruoşi, precum şi o versiune creştină întruchipându-l pe Sfântul Hristofor, Mucenicul cu cap de câine, *v. Παραδόσεις. Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού,* Αθήνα, Γράμματα, 1994, vol. I, p. 152, vol. II, pp. 180–183.

[25] *V.,* de pildă, Nicolae CARTOJAN, *Cărţile populare în literatura românească,* I, *Epoca influenţei sud-slave*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1974, pp. 265, 274, 284.

> – O, mai bine, cum să nu! zisei eu. Mai bine că nu m-au mâncat și m-am dus în Cetate cu caicul. Da' să fi văzut, bunicule, și marea! Uite-așa, până sus, plină cu apă! Iar înăuntru, în apă, caicele! Fssssss! Fssssss, umblă cu pânzele umflate! (p. 193)

2. Curmându-i nepotului descrierea înflăcărată a unui fapt real văzut de el – marea adâncă a Constantinopolului și caicele care o străpung cu pânzele umflate –, bunicul îi opune propria imagine, aceea a unui spațiu mitic inspirat din tradiția populară, dar având ca termen de comparație un element cunoscut din microcosmosul său cotidian: buricul mării, aidoma apei din căldarea de aramă a bunicii, unde se află și Foca, mama lui Alexandru, care scufundă corăbiile și căpitanii, dacă-i pomenesc despre moartea împăratului, o altă legendă bizantină păstrată în *Romanul lui Alexandru,* versiune populară a poveștii Sirenelor-Gorgone[26], surorile lui Alexandru, a miturilor despre bătrânul odiseic al mării, Proteus, și despre Stânca Kharybdis (pp. 189–190). Înfățișată foarte plastic, și această scenă reia refrenul dezamăgirii contradictorii a bunicului: *– Αχ! ψυχή μου, ανεστέναξε βαθύτερον ο παππούς, τίποτε δεν είδες! τίποτε!* („– Ah, sufleţelule! suspină bunicul și mai adânc, nimica n-ai văzut, nimica!" – p. 194).

3. În vreme ce nepotul se laudă cu măreția Cetății și cu locuitorii ei de tot soiul, cu hanâme și fete de împărat, bătrânul, fără a fi impresionat de spusele băiatului și-atât de disprețuitor (*ούτως ακαταδέκτως και περιφρονητικώς*, p. 190), evocă tărâmul unde se află peștera vrăjitoarei care-i preschimbă în marmură pe oamenii iubiți de ea, spre a-i trezi la viață cu apa vie și a-i face și mai frumoși decât înainte. Foarte răspândit în literatura orală, motivul metamorfozării fermecate în stană de piatră, ca în mitul Niobei sau în basmele românești, de pildă, corespunde, în parte, aventurii lui Ulise pe insula Cyrcei, dar amintește, totodată, de atât de îndrăgita legendă bizantină creștină a ultimului Paleolog, împăratul de marmură (*ο Μαρμαρωμένος Βασιλιάς*) așteptat de tot poporul grec pentru izbăvirea de turci[27], erou național căruia scriitorul îi închinase, în tinerețe, balada *Ο τελευταίος Παλαιολόγος,* compusă după același tipar dramatic al poveștii încadrate de dialogul dintre o bunică și un nepot[28].

În acest moment de apogeu și de cumpănă al povestirii, când băiatul primește pentru a treia oară nemilosul verdict al bătrânului, într-o formă absolută (*– Αάχ! ψυχή μου. Τίποτε δεν είδες, στην ζωή σου, τίποτε!* / „– Ah, sufleţelule! Nimica n-ai văzut

---

[26] *Cf.* Ν.Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ, *Παραδόσεις. op. cit.*, vol. I, pp. 225–228, vol. II, pp. 291–300.
[27] *Ibid.*, vol. I, p. 22, vol. II, pp. 23–33.
[28] Poemul se deschide chiar cu o scenă analogă:

> *Τον είδες με τα μάτια σου, γιαγιά, τον Βασιλέα,*
> *ή μήπως και σε φάνηκε, σαν όνειρο, να πούμε,*
> *σαν παραμύθι τάχα;*
>
> *– Τον είδα με τα μάτια μου, ωσάν και σένα νέα,*
> *πά να γενώ εκατό χρονώ κι ακόμα το θυμούμαι,*
> *σαν να `ταν χτες μονάχα.*
>
> *Στην Πόλη, στην Χρυσόπορτα, στον πύργον από κάτου,*
> *είν' ένα σπήλαιο πλατύ, στρωμένο σαν παλάτι,*
> *σαν άγιο παρακκλήσι.*

în viaţa ta, nimica!"), are loc scena revelării întregului adevăr despre viața și istorisirile bunicului, construită în antiteză cu dialogul precedent, cu aceleași întrebări nerăbdătoare aparținând acum nepotului nedumerit și consternat. Singura călătorie în care copilul Gheorghis s-a încumetat să pornească, în fapt, tocmai în clipa când a redevenit băiat, căpătându-și identitatea naturală, dar străină lui, în toiul pregătirilor însurătorii sale premature, călătorie pe care și-o dorea și o ticluia de mic, dar n-o putea împlini întrucât era „fetiță", spre mirajul dâmbului celui mai înalt din zare ce se vedea de la fereastra casei, acolo „unde se sfârşeşte faţa pământului", spre movila „pe care părea proptit cerul" universului copilăriei sale, chiar și acel parcurs inițiatic metaforic a rămas la jumătatea drumului, neisprăvit:

– Και που θα πη λοιπόν, παππού, εσύ δεν έκαμες μήτ' ένα ταξείδι στην ζωή σου! Μήτε, πριν πανδρευθής, δεν εταξείδευσες; Ο παππούς επί τινας στιγμάς εφάνη αμηχανών, πώς πρέπει ν' απαντήση. Έπειτα χαμηλώσας αιδημόνως το βλέμμα: – Τί να σε πω, ψυχή μου, είπε. Πριν πανδρευθώ έκαμα ένα ταξείδι, μα – τί τα θέλεις – έμεινε κι' αυτό στην μέση. Έμειν' ατελείωτο... (p. 196).

[…] *Ήταν „το μόνο ταξείδι της ζωής μου ταξείδιον", επρόσθεσεν είτα σύννους ο γέρων, μα έμειν' ατελείωτο.*

– Και τα πράγματα, που είδες παππού, και ξεύρεις; ηρώτησα εγώ τότε εν μεγίστη απορία. Στην χώρα που ψήν' ο ήλιος το ψωμί εκεί κοντά που ζουν οι Σκυλοκέφαλοι, πότε επήγες, παππού;

– Ω! είπεν εκείνος τότε. Αυτού, ψυχή μου, δεν επήγα· με τ' αφηγήθηκε η γιαγιά μου, όταν μ' εμάθαινε να πλέκω.

– Και στης θάλασσας τον αφαλό, παππού, που βγαίνει η Φώκια και πιάνει τα καράβια, και τα ρωτά για τον Αλέξανδρο τον βασιλέα; Κι εκεί δεν επήγες;

– Όχι, ψυχή μου! Κι αυτό με τ' αφηγήθηκ' η γιαγιά μου.

– Και στο σπήλαιο, παππού, που είν' η Μάγισσα, που μαρμαρώνει τους ανθρώπους, κ' εκεί δεν επήγες;

– Όχι, ψυχή μου! Η γιαγιά μου, με τ' αφηγήθηκε, η γιαγιά μου […].

– Και ταις βασιλοπούλαις, παππού, και αυταίς λοιπόν δεν ταις είδες με τα μάτια σου; και δεν έφαγες και δεν εκουβέντιασες μαζί των;

– Ποιαίς βασιλοπούλαις, ψυχή μου;

– Νά! αυταίς που ερωτεύονται με τα ραφτόπουλα, και αρρωστούν από την αγάπη, και στέλνουν τον πατέρα τους, τον βασιλέα με την κορώνα, να πάγη να παρακαλέση τον γαμβρό; Δεν θυμάσαι, που με τώλεγες; Δεν θυμάσαι την Χρυσόμαλλη Νεράιδα και τα λευκονδυμένα νεραϊδόπουλα, που τραγουδούν, παππού, και γελούν και χορατεύουν, και ράφτουν τα νυφιάτικα, χωρίς ραφή και ράμμα;

– Αχ! ψυχή μου! Είπεν ο γέρων τότε λυπημένος. Αυτό το άκουσα από την γιαγιά μου, όταν μ' εμάθαινε να κεντώ και να ράφτω! Μα θαρρώ, ψυχή μου, πως μήτ' εκείνη δεν το είδε με τα μάτια της! (pp. 198–199)

– Ceea ce va să zică, bunicule, tu n-ai făcut nici măcar o călătorie în viaţa ta! Nici înainte să te însori, n-ai călătorit?

Pentru câteva clipe bunicul păru încurcat, neştiind cum trebuie să răspundă. Apoi, plecându-şi sfiicios privirea:

– Ce să-ţi spun, sufleţelule, zise. Înainte să mă însor, am făcut o călătorie, da' – ce vrei – a rămas şi-aceasta la jumătatea drumului. A rămas neîmplinită... (p. 201)

[…] A fost „singura călătorie din viaţa mea”, adăugă apoi bătrânul abătut, da’... rămase neîmplinită.

– Iar lucrurile pe care le-ai văzut, bunicule, şi le ştii? – am întrebat eu atunci cu o nedumerire fără margini. – În ţara unde soarele coace pâinea, acolo, aproape de tărâmul unde trăiesc Oamenii-cu-cap-de-câine, când te-ai dus, bunicule?

– O! făcu el atunci. Acolo, sufleţelule, n-am fost; mi le-a povestit bunică-mea, când mă-nvăţa să împletesc.

– Şi buricul mării, bunicule, unde iese Foca şi-nhaţă corăbiile, şi le iscodeşte despre Alexandru, împăratul? Nici acolo n-ai fost?

– Nu, sufleţelule! Şi asta tot bunica mea mi-a povestit-o.

– Iar la peştera unde se află Vrăjitoarea, bunicule, cea care înmărmureşte oamenii, nici acolo n-ai fost?

– Nu, sufleţelule! Bunica mi le-a povestit, bunica mea. […]

– Iar fetele de împărat, bunicule, nici pe ele nu le-ai văzut, aşadar, cu ochii tăi? Şi n-ai prăznuit, şi n-ai stat la taifas cu ele?

– Care fete de împărat, sufleţelule?

– Ia, acelea care se înamorează de croitoraşi şi cad bolnave de dragoste, şi-şi trimit tatăl, pe împăratul încoronat, să meargă şi să-l roage pe ginere: nu ţii minte ce-mi spuneai? Nu-ţi aminteşti de Zâna Cea-cu-părul-de-aur şi de zânişoarele cu albe veşminte, care cântă, bunicule, şi chicotesc, şi şuguiesc, şi cos rochiile de mireasă, fără ac şi aţă?

– Ah, sufleţelule! zise atunci bătrânul cu mâhnire. Astea l-am auzit de la bunica mea, când mă-nvăţa să brodez şi să cos! Da’ îmi închipui, sufleţelule, că nici ea nu le-a văzut cu ochii ei! (pp. 205–206)

Scrisă, pesemne, în 1884, când Vizyinos revine din străinătate şi se statornicește la Athena, nuvela *Ultima călătorie din viaţa sa*, pe lângă călătoria acasă a micului Gheorgakis, poate simboliza şi propria sa odisee, întoarcerea într-o Ithacă schimbată şi potrivnică, în care nu-și mai află locul și care nu-l mai primește, așa cum simte și poetul Ithacăi moderne: *Ήτο μικρόν το πατρικόν του δώμα, / ήτο μικρόν το πατρικόν του άστυ, / και όλη του η Ιθάκη ήτο μικρά* (Kavafis, *Δευτέρα Οδύσσεια / A doua Odisee*, vv. 4–6*:* „Mică-i era coliba părintească, / mică-i era cetatea strămoșească / și toată a sa Ithacă era mică”). O călătorie care, ca şi aceea a bunicului, va fi ultima din viaţa sa.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

BEZDECHI, Ștefan, *Antologia poeziei grecești 1800–1930,* Cluj, Tipografia „Cartea Românească” (*Symposion),* 1939.

ΒΙΖΥΗΝΟΣ, Γεώργιος Μ., *Νεοελληνικά διηγήματα,* επιμ. Παν. Μουλλάς, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της „Εστίας”, 1996[5].

HÉRODOTE, *Histoires IV,* texte établi et traduit par Ph.-E. Legrand, Paris, Les Belles Lettres, 1960.

HOMER, *Odyssea,* ed. P. von der Mühll, Basel, Helbing & Lichtenhahn, 1962.

HOMER, *Odysseia,* traducere în hexametri, cu o Postfață, o Bibliografie esențială și Indici de Dan Slușanschi, București, Paideia, 1997.

ΚΑΒΑΦΗΣ, Κωνσταντίνος Π., *Τα Ποιήματα,* Τόμ. Α΄ (1897–1918), επιμ. Γ.Π. Σαββίδης, Αθήνα, Ίκαρος, 1995[4] [1991].

KAVAFIS, Konstantinos P., *Poeme,* ediţie bilingvă, traducere de Elena Lazăr, Editura Omonia, Bucureşti, 2008.

PSEUDO-KALLISTHENES, *Zwei mittelgriechische Prosa-Fassungen des Alexanderromans,* 2 voll., edd. A. Lolos, V.L. Konstantinopulos, Meisenheim am Glan, Hain, 1983.

ΣΕΦΕΡΗΣ, Γιώργος, *Ποιήματα,* Αθήνα, Ίκαρος, 2000[20].

SEFERIS, Ghiorghios, *Poezii,* în româneşte, cu o prefaţă de Aurel Rău, Editura Tineretului (*Cele mai frumoase poezii*), Bucureşti, 1965.

VIZYINOS, Gheorghios, *Singura călătorie din viaţa sa. Nuvele,* traducere din limba neogreacă de Elena Lazăr, Margareta Sfirschi-Lăudat, Claudiu Sfirschi-Lăudat, Amalia Zambeti, Bucureşti, Editura Omonia, 2006.

Exegeză

ALEXIOU, Margaret, *After antiquity: Greek language, myth, and metaphor,* Ithaca and London, Cornell University Press, 2002.

– „Writing against Silence: Antithesis and Ekphrasis in the Prose Fiction of Georgios Vizyenos", *in Dumbarton Oaks papers,* vol. 47 (1993), pp. 263–286.

CARTOJAN, Nicolae, *Cărţile populare în literatura românească,* I, *Epoca influenţei sud-slave,* Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1974.

ENTANACLAZ, Agathe, *Les Métamorphoses d'Ulysse. Réécritures de l'Odyssée,* présentation, notes, glossaire et choix des extraits par Agathe Entanaclaz, Paris, Flammarion, 2003.

ΙΑΤΡΟΥ, Μαρία, „Γ.Μ. Βιζυηνού «Το μόνον της ζωής του ταξείδιον»: δρόμοι των κειμένων και μεταφορές του θανάτου", *Σύγκριση*, 23, 2013, pp. 67–86.

ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ, Αγγέλα, „Αταξίδευτη Λογοτεχνία. Μια πρώτη περιήγηση", *in Το Ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους,* επιμέλεια ύλης: Ιόλη Βινγοπούλου, Αθήνα, ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΕΙΕ), 2003, pp. 121–136.

ΚΟΣΣΕΡΗ, Ρένα, „Ταξίδι και αποδημία (Αναφορές στο έργο του Γεωργίου Βιζυηνού)", *in Σημειώσεις* (Τέταρτος τόμος), επίτομο: τεύχη 20–26, 1981–1985, τεύχος 24, Νοέμβριος 1984, Αθήνα, Έρασμος, 1985.

ΚΟΥΓΚΟΥΛΟΣ, Θανάσης Β., *Η αναπαράσταση του γενέθλιου τόπου στα διηγήματα του Γ. Μ. Βιζυηνού,* Granada, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, *Series de Estudios Neogriegos 1,* 2020.

ΜΟΥΛΛΑΣ, Παναγιώτης, „Το νεοελληνικό διήγημα και ο Γ. Μ. Βιζυηνός", *in* Γ.Μ. ΒΙΖΥΗΝΌΣ, *Νεοελληνικά διηγήματα,* επιμ. Παν. Μουλλάς, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της „Εστίας", 1996[5], pp. 17–136.

ΠΟΛΙΤΗΣ, Νικόλαος Γ., *Παραδόσεις. Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού,* 2 τόμοι, Αθήνα, Γράμματα, 1994.

RICKS, David, *The shade of Homer. A Study in Modern Greek Poetry,* Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

SCHEID, John, SVENBRO, Jesper, *Le métier de Zeus : mythe du tissage et du tissu dans le monde gréco-romain,* Paris, La Découverte, 1994.

SVENBRO, Jesper, *La Parole et le marbre. Aux origines de la poétique grecque,* Lund, Studentlitteratur, 1976.

TONNET, Henri, *Ιστορία του ελληνικού μυθιστορήματος,* μετάφραση Μαρίνα Καραμάνου, Αθήνα 1999, Πατάκης. pp. 147–148.